

Tuune oma kodumägi
Kassari HS, 1996
autor: Elli Nurk

Minu koduküla enne 1940. a. (Orjaku)

Orjaku

Umbes 700 aastat tagasi oli Orjaku veel iseseisev saar. Maapinna pideva kerkimise tulemusel liitus Orjaku järgneva paari sajandi vältel Kassari saarega. Aja jooksul kujunes siia talupoegade viletsate hurtsikutega küla, mida kohalikud inimesed nimetasid Orjaauguks. Herman Sergao andmetel hoitud siin vanasti suures koopas või augus müügiorje, mille tõttu kutsutudki seda paika Orjaauguks. Parunitele aga selline nimi ei meeldinud ja nad nimetasid küla Orjakuks.

Orjaku mõis on rajatud 17. sajandil. Aastasadade vältel on Orjakul olnud mitmeid omanikke ja rentnikke. 1796 aastal läks mõis Magnus Johan Stenbocki valdusse. 1818 aastal pantis ta Orjaku kümneks aastaks Vaemla ja Aadma mõisate omanikule Karl Johan von Gernetile. Kolm aastat hiljem 1821 aastal müüs Gernet Orjaku edasi Karl Magus De la Gardie'le, Emmaste mõisa omanikule. 1835 aasta paiku läks mõisnik rühma sõjameestega Orakusse, et sealne küla hävitada, sest taheti laiendada mõisamaid. Kuna talupojad vabatahtlikult oma kodudest ei lahkunud, tõstsid sõdurid nad vägivallaga majadest välja. Vili kanti aitadest õue ja sõtkuti porri, talupoegade kariloomad tapeti. Mitmetes taludes toimusid verised kokkupõrked sõdurite ja talupoegade vahel. Kuid mõisnik saavutas peagi soovitud eesmärgi. Karl Magnus De la Gardie pärandas 1870 aastal Emmaste ja Orjaku mõisad oma kasupojale krahv Brevern De la Gardie'le. Viimane müüs omakorda mõlemad mõisad 1899 aastal parun Aleksander von Hoyningen-Huenele.

Esimese maailmasõja algul maandus Orjaku mõisa territooriumil Saksa lennuk. Ilmnes, et Hoyningen - Huene mängis kokku Saksa salaluurega. Käina vallamajas toimunud sõjakohtu protsessil sai parun küllaltki leebe karistuse: ta saadeti Hiiumaalt mandrile ja sealt edasi Siberisse. Kodaniku maareformiga 1920 aastatel jaotati Orjaku mõisa maad taludeks.

1. **Ninaotsa** - rahvasuus tuntud kui ANDREI. See koht on välja antud Andrei Koorele, Vabadussõjas osalemise eest. algul ehitas ta sauna, mis on siiani säilinud. 1928 aastal ehitas ta elumaja, kus praegu elab tema minia Salme Koor.

2. See hoone oli kunagi mõisa teomeeste maja. Maja oli jagatud pooleks. Ühes osas elasid mõisa töölised ja teises osas elas kubjas. Praegu kasutab Salme Koor seda laudana.

3. See hoone oli mõisa laut, kus peeti härgi. Lauda ühes otsas valmistati juustu. Mõisa juustumeistrid olid Elene Karu - Aldosaar ja Ymmof, kes oli sveitslane. Kolhoosi ajal peeti seal lüpsilehmi. Umbes 1987. aastal hakati sellest laudast ehitama hotelli, mis on siiani lõpetamatta.

4. See maja oli kunagi mõisa teomeeste maja. Koht anti Vabadussõjas olemise eest Sein Hermanile. See maja on praegu lagunenud.

5. See hoone oli mõisa härrastemaja.

6. **Mõisa kuivati**, mis on siiani säilinud. Kolhoos kasutas seda vilja- ja heinaseemnekuivatina.

7. **Sõpruse suvila**.

8. Teeääres asuv mõisa **sepikoda**, mis on praegu varemeis.

9. See on **saun**, kus käisid mõisa töölised.

10. **Mõisa rehi**, mis on täiesti hävinenud.

11. Seal asub **Elb Antsu suvila**. Seda maja hakati ehitama umbes 1993 aastal.

12. **Tallmeistri** - (rahvasuus). Selle koha sai mõisa tallimees Matveus Karla ja ta õde.

See maja on hävinenud.

13. **Karjama - Karjama** Selle koha said Juhan ja Liisu Kalju. Neil oli 11 last. 2 neist elanad siiani: Helmi ja Elviira.

14. **Ludvi** (rahvasuus) See koht kuulus Sein Hermanile, kes müüs selle Põllu Hildale. 1960- ndate aastate lõpus müüs Hilda maja Jekateriina Möldrile.

15. **Lonni** (rahvasuus) See koht on välja antud Kelder Liisule. Tema tütar Lonni müüs maja Jekateriina Möldrile, kes omakorda müüs 1960- ndate aastate lõpus selle Jõpiselg Lainele. 1972. aastast seisis maja tühi ning umbes 1980 aastal müüdi maja Vilma Soonele.

16. **Otsa - Otsa**. Selle koha sai Uuskar Tiiu. Ta oli lesk. 1960- ndate aastate paiku müüdi maja Kalju Helmile.

17. **Porgi**. Välja antud Jaagup Põllule, kes pärandas selle maja Jekateriina Möldrile. Pärast elas seal tema vend Konstatin Põllu ning praegu elab seal Põllu Jüri Konstantini poeg.

18. **Süllaoisa - Toose** Seal elasid Meeri Alveus, kellel kaks poega ja Lutsi Toose. Enne sõja lõppu läksid nad Rootsi. Siis tulid sinna elama venelased Lonja ja Siina Glatkov. Nad olid ema ja poeg. 1953 aastal põles aga maja maha ning nad elasid natuke aega kõrval olevas hoones, kuid varsti lahkusid ka sealt.

19. „**Hiiu Kaluri**” ladu.

20. **Sadama -Väherea** Selle koha said Liiv Aleksander ja Liisi. Kuni maja valmimiseni elati aga Orjaku mõisas. Aleksander oli sepp. See maja põles mõlema valitsuse ajal maha. Peale mehe surma müüs naine varti selle maja ära Albert Mänsile, kuna see oli juba lagunemas.

21. **Vahi - Joonase**. Selle koha sai Nurst Joonas Vabadussõjas osalemise eest. Ta elas seal kuni surmani. 1980-ndate aastate paiku päris maja Amilde Nurmsalu Joonase tütar.

22. **Hugo Maide** suvila.

23. **Matseniidi** (rahvasuus). Välja antud Aleksander Nurstile. Senikaua kuni maja valmis elati Orjaku mõisas. Aleksander uppus. Hiljem elasid seal Jõpiselg Johannes ja Roosi Eliise. Maja jäi nende tütrele Männik Ainole ning peale tema ja ta mehe Männik Kalju surma päris poole majast endale Eliise poja tütar .

24. **Tamme - Lepiku** (rahvasuus) Seal oli vana mõisamaja. Välja antud Kääramees Eduardile. Koht on saadud Vabadussõjas olemise eest. Neil oli 5-6 last. Lapsed surid kõik peale Agnese difteeriasse. Praegu elab seal Agnese minia Leonora Kääramees.

25. **Kääramees Aivar**.

26. **Rehe - Sassa**. Selle koha said Natalie ja Robert Holsmer. Nende õuel olev suur kuur oli kunagune mõisa rehi. Hiljem elas seal nende minia Irene Holsmer ning peale tema surma jäi maja ta tütrele Liivile, kes kasutab seda suvilana.

27. **Kruusiaugu - Harjaka**. Välja antud Kuriste Aleksandrile. Ta ehitas sauna, kus elati ning väikese lauda. Siis aga pärandas isa talle Kuriste talu ning Aleksander läks sinna elama. Maja aga müüs Harjak Priidule. Uus maja valmis 1928 aastal. Praegu elab seal tema minia Kääramees Meeta.

28. **Ellamäe - Adamsini**. Selle koha sai Leonti Adamson. Talu pidas, aga tema isa Johannes Adamson kuna Leonti läks elama Austraaliasse. 1940-ndate lõpus jäi maja tühjaks ning umbes 1953- 1954 elas seal Jekateriina Mölder. Pärastpoole olid seal suviti kolhoosi vasikad. Nüüd ehitab sinna suvilat tuntud kunstnik Jaak Adamson, kes elab Tsehhis.

28.a **Ain Kullo**

29. **Paemurru - Peamurru** Selle maja sai Liivo Jaani poeg, aga Jaan ise pidas seda. 1937 müüdi maja August Kääramehele. Peale tema surma elas seal edasi tema naine Marta. 1973. aastast elab seal, aga nende tütar Tüll Eha.

30. **Toompuu - Tee**. Välja antud Liig Johannesele. Algul elati vanas majas, mis

praeguseks on lagunenud. 1928- 1931 aastatel on ehitatud uus maja, kus praegu elab tema poeg Liig Elmar.

31. **Pihla - Peedu.** Selle koha sai August Tuulik. 1982 aastast jäi maja suvilaks. 1992 aastal hakati ehitama uut maja ning 1995 aastast elavad seal Vikerpuur Toomas ja Maie.

32. **Liivamäe - Mänsi.** Välja antud August Mänsile. Ta kinkis selle koha oma vennale Jaan Mänsile. 1912 aastal ehitati Jausas elumaja, mis 1925 aastal toodi Orjakusse. Praegu elab majas Albert Mäns, Jaani poeg.

33. **Tammekopli - Nurmiste.** See koht on välja antud Muda Aleksandrile, kes müüs maja Nurs Joosepile. Selles majas peeti Orjaku rahvale palvetunde. Hiljem müüdi see maja Brant Martale, kes pärandas koha Vahtra Marele. Hoonet kasutati suvilana ning varsti müüdi see maja uuesti maha, seekord Lember Ülole.

34. **Lendri - Teesalu.** Välja antud August Teesalule Vabadussõjas olemise eest. Algul elati praeguses saunas ning 1928 aastal ehitati vana maja. 1938 valmis, aga uus elamu. August koos naisega küüditati 1941 aastal ning siis asus sinna elama ta ema Maria. 1956-57 tuldi Siberist tagasi ning siis jäi sinna elama Teesalu Valter Augusti poeg. Hiljem kasutati seda maja vahepeal suvilan. 1988 aastal aga tuli siia elama Valtri tütar Kuivonen Lea oma perega.

35. **Lageda - Pärna.** Selle koha sai Aleksander Koor Vabadussõjas olemise eest. Algul elati vanas majas, mis on varemeis. 1928 aastal ehitati uus maja. Sõja ajal varjasid Aleksandri keldris end 8 peret ja läksid siis Rootsi. Millalgi elasid siin ka vene sõdurid. Praegu elab selles majas Anne Nurk, kes on Aleksandri tütar ning tema lapsed.

36. **Piiri - Käära.** Selle maa sai Sein Rudolf ning ta müüs selle Johannes Kääramehele. Algul elati vanas majas, mis on siiani säilinud. 1936 aastal ehitati uus elumaja, kus praegu elavad tema poja Arvidi lapsed: Aldo ja Avo Kääramees.

37. Selle maa sai Sein Rudolf ja ta müüs maa maha Johannes Kääramehele. Algul elati vanas hoones, mis on siiani säilinud. 1936-1938 ehitati uus maja, kus praegu elab tema tütar Selma ja lapselaps Anne Kääramees.

38. **Sireli - Polu.** Selle koha sai Johannes Rehe. Müüs maja hiljem Matverk Peebule. Sellel majal on aga seitse osanikku, kõik nad on Tallinna Põlütsehnilise Instituudi õpetajad.

39. **Kadakamäe.** (ametlik) See maja on ehitatud 1985-1991 aastal. Seal elab Kääramees Maido oma perega.

40. **Mäeotsa - Mäeotsa.** Välja antud Pärtel Johannesele. 1935 aastal müüdi see maja Kääramees Mihklile. Praegu elab seal Mihkli poeg Uno Kääramees.

41. **Kuivati,** mis on varemeis.

42. Mõisa aegne **silo hoidla,** mis oli eeskujuks teistele.

43. **Kuuse** talu saun, kus kolhoosi ajal oli sepikoda. Seal töötas Albert Mäns.

44. **Värava - Kuuse.** See hoone on mõisaaegne. Kui maasid jagati olevat selles majas elanud paar peret, kuni oma maja valmis saab. Välja anti see maja aga Villem ja Minna Kuusele. See koht on saadud Vabadussõjas olemise eest. Kuuse villem arreteeriti ning Minna tõsteti najast välja. Minna läks siis Säärele elama. 1949-1972 oli see maja kolhoosi lüpsilaut. Hiljem, aga kasutati vasikalaudana. 1990 aastast on see maja, aga tühi olnud ning 1996 aasta kevadel lammutati.

45. **Lõhmuse suvila.**

46. **Mõisa teomeeste maja.** Seal oli 3-4 korterit. Kolhoosi ajal peeti seal sigu. Sigade talitaja oli Kuuse Minna. See hoone on praeguseni säilinud.

47. **Merekolhoosi hobusetall.**

48. **Tiigi - Sääre.** Selle koha said Kärner Jaan ja Liisa. Jaan arreteeriti ning Liisa läks tütarde juurde linna. 1949-52 asus seal Merekolhoosi kontor ning samal ajal elas ühes maja

otsas Kuuse Minna, kes oli sigadetalitaja. 1950-ndate lõpupoole elas seal natuke aega Jekateriina Mölder. Siis oli see maja suvilaks Ärm Hildale paar aastat. 1963 aastal elasid seal kaks noort lüpsjat Reet Tammeveski ja Reet Rehepapp. Siis elasid seal Suurvärav Vello ja Malle, kes olid samuti lüpsjad ning 1971 aastast elavad seal Kääramees Udo ja Helme.

49. **Salum Madise suvila**

50. **Mänd Tarmo suvila.**

51. **Vannas Ülo suvila.**

52. **Tiit Soku suvila.**

53. **Teedejaoskonna suvila** ehk Treti suvila rahvasuus.

54. **Teedejaoskonna saun.**

Seega anti 1920- ndatel aastatel välja 26 talukohta. Hiljem on tulnud juurde 2 elukohta- **Kadakamäe** ja 9 suvilat. Praegu elavad aastaringselt inimesed 19 kohas ja 5 kohas ainult suviti (välja arvatud suvilad).